

DZIEJE MIEJSCOWOŚCI I KOŚCIOŁA W WIELICZKACH

Wstęp

Wieliczki to nieduża miejscowości leżąca na ziemi oleckiej. To niewielka wieś, ale z bardzo bogatą historią, nie posiadająca jeszcze monografii. Mimo, iż Wieliczki od najdawniejszych czasów znajdowały się na terenach Prus Wschodnich, pod niemieckim panowaniem, mieszkali tu sami Polacy. Przez wiele wieków tutejsi mieszkańcy walczyli o utrzymanie swego ojczystego języka i obyczajów, z którymi tu przybyli jako osadnicy. Naznaczeni wieloma katastrofami wojennymi jak napad tatarski czy I i II wojna światowa oraz klęskami żywiołowymi jak choćby dzuma.

Kościół w Wieliczkach jest szczególną pamiątką przeszłości, która i jego nie oszczędzała pozostawiając na nim ślady różnych tragedii (główki tatarów rzeźbione w ambonie). Świątynia ta jest jednym z najcenniejszych zabytków na Mazurach. Mimo upływu wieków jako jedyna we wsi nie uległa zmianie i stanowi po dziś dzień żywą księgę dziejów Wieliczek. Znajdujące się w niej dzieła sztuki są najznakomitszymi owocami duszy ludzkiej. To miejsce napelnione Bogiem świadczy o wielowiekowych korzeniach chrześcijańskich: protestanckich, a od 1945 roku i rzymsko-katolickich.

Celem tej krótkiej pracy jest próba nakreślenia przeszłości historycznej Wieliczek i okolic od pierwszych śladów bytowania tu człowieka, z uwzględnieniem historii zabytkowego kościoła i z jego wystrojem. Motywacją do podjęcia tego tematu było zamiłowanie do historii ziemi oleckiej oraz pragnienie utrzymania odziedziczonej spuścizny minionych wieków, z których każdy dokładał coś od siebie ubogacając tę miejscowość i region.

Praca obejmuje trzy paragrafy. Pierwszy został poświęcony przeszłości historycznej Wieliczek i najbliższego regionu. Paragraf drugi przedstawia nazwę wsi, jej pochodzenie i zmiany. Ostatni paragraf traktuje o samym kościele parafialnym, o jego historii, wystroju wewnątrz-

nym i zewnętrznym oraz o prowadzonych pracach remontowo-konserwatorskich.

Przeszłość wsi i regionu

Pierwsze ślady pobytu człowieka na ziemi oleckiej, na której znajdują się Wieliczki pochodzą z około 11 tysięcy lat przed Chrystusem. Tereny te zamieszkiwały ówczesznie plemiona kultury lyngbijskiej. Świadczą o tym znalezione: obozowisko w Puchówce oraz narzędzia pracy w Cimochach¹ w gminie Wieliczki. Dzisiejsze Mazury były obszarem ciągłego przemieszczania się różnych plemion. W połowie I tysiąclecia przed Chrystusem przywędrowali tu Bałtowie, plemię z którego wywodził się lud Jaćwingów zamieszkujących teren Wielkich Jezior Mazurskich i jego okolic. W połowie XIII wieku Jaćwingowie musieli zmierzyć się z naporem z Rusi, Mazowsza i Krzyżaków. Ostatecznie zostali całkowicie opanowani przez Zakon w latach 1277-1283². Przez cały wiek XIV toczyły się walki o ziemie pojaćwieskie. Skończył je układ zawarty nad jeziorem Melno w 1422 roku, na mocy którego prawie wszystkie tereny Jaćwingów znalazły się w granicach Litwy oprócz Ełku, Gołdapi i Olecka, które przypadły Krzyżakom. Ustalona granica przetrwała do 1945 roku³.

Na przełomie wieku XV i XVI rozpoczął się proces osadnictwa na ziemi oleckiej, gdy komtur pokarmiński nadał zasadzcom przywileje w celu założenia wsi. Przybywała tu szczególnie ludność z północnego Mazowsza. W tym czasie powstały między innymi: Sobole w 1471 roku, Gąsiorowo w 1475 roku, Babki Gąseckie i Niedźwiedzkie w 1476 roku, majątek ziemski w Jelitkach i Kleszczewie w 1486 roku, Bartki, Szeszki i Wilkasy w 1508 roku. Obszar ten jednak do czasów reformacji dalej pozostawał słabo zaludniony jako teren Wielkiej Puszczy. Po sekularyzacji Zakonu Krzyżackiego w 1525 roku oraz po ciężkiej wojnie z Polską nastąpił duży wzrost osadnictwa na obszarach starostw mało zasie-

¹ W pobliżu Cimoch znaleziono w ubiegłym stuleciu trzy motyki oraz dwa topory wykonane z kamienia. Ślady te pochodzą z okresu wczesnej epoki żelaza (700 p.n.e. - 300 p.n.e.), zob. M. Kowalewski, *Historia Gminy Wieliczki*, www.ugwieliczki.internetdsl.pl, z dn. 15. 04. 2011 r.

² R. Demby, *Z dziejów ziemi oleckiej*, w: *Ziemia olecka na początku XXI wieku*, red. J. Krajewski, W. Guzewicz, „Episteme” 36(2004), s. 9-13.

³ Zob. W. Guzewicz, *Chryścianizacja Europy Środkowej*, „Studia Ełckie”, 9(2007), s. 383-404.

dłonych, szczególnie okolic Olecka. Świadczyć może o tym fakt, że za czasów świeckiego księcia Albrechta utworzono na ziemi oleckiej 87 nowych wsi i majątków szlacheckich⁴. Jedną z nich były właśnie Wieliczki, powstały już w 1540 roku jako wieś czynszowa na prawie chełmińskim⁵. Chłopi osiedlili się na 40 włókach, o czym dowiadujemy się z dokumentu ówczesnego starosty straduńskiego Christoph'a von Glaubitz'a z 1554 roku. Potwierdza on sprzedaż Janowi Mażowi jednego łąnu oraz zobowiązuje go do zasiedlenia dodatkowo 10 włók poza tymi 40 wcześniejszymi. Sołtys zobowiązany był również stawić jedną służbę zbrojną⁶. Tak jak wszystkie wsie nowego osadnictwa tak prawdopodobnie i Wieliczki posiadały już od początku zabudowę ulicówki. Nowi mieszkańcy musieli płacić czynsz oraz odprowadzać dziesięcinę⁷.

Całe Mazury po sekularyzacji Zakonu Krzyżackiego stały się protestanckie. W 1552 roku założono w Wieliczkach parafię ewangelicko-augsburską, a więc wieś musiała być już całkiem spora. Pierwszym proboszczem został szlachcic, pochodzący z Polski Stanisław Rybiński, który po przyjęciu wyznania luterńskiego osiadł w Prusach Książęcych i za zgodą margrabiego Albrechta został ustanowiony przez ówczesnego biskupa Sperato proboszczem w Wieliczkach. Jeszcze przed jego przybyciem prawdopodobnie wybudowano tu pierwszy kościół w 1552 roku⁸. Przed reformacją nie było tu parafii katolickiej, a wieś należała do parafii w Kalinowie⁹. Wkrótce po założeniu parafii protestanckiej powstała przy kościele szkoła¹⁰, jejrektorem został Szymon Barwik. Nauczano w niej w języku polskim, katechizmu, czytania i pisanie, rachunków oraz śpiewu¹¹. Jak dowiadujemy się ze spisu z 1600 roku

⁴ R. Demby, *Z dziejów ziemi oleckiej*, s.18-22; A. Wakar, *Zarys historyczny, w: Olecko. Z dziejów miasta i powiatu*, red. A. Wakar, Olsztyn 1974, s. 67n.; B. Kumor, *Historia Kościoła. Czasy nowożytnie. Rozłam w chrześcijaństwie zachodnim*, cz. 5, Lublin 1984, s. 130n.

⁵ R. Demby, *Olecko. Czasy, ludzie, zdarzenia*, Olecko 2000, s. 203.

⁶ D. Bogdan, *Olecko w latach 1560-1800*, w: *Dzieje Olecka 1560-2010*, red. S. Achremczyk, Olecko 2010, s. 180.

⁷ R. Demby, *Z dziejów ziemi oleckiej*, s. 24.

⁸ Tenże, *Olecko. Czasy, ludzie, zdarzenia*, s. 69.

⁹ *Rocznik diecezji warmińskiej*, Olsztyn 1985, s.333; D. Bogdan, *Olecko w latach 1560-1800*, s. 180.

¹⁰ R. Demby, *Olecko. Czasy, ludzie, zdarzenia*, s. 203.

¹¹ D. M. Brozio, *Organizacja i dzieje duszpasterstwa katolickiego w Wieliczkach w latach 1945-1992*, Ełk-Warszawa 1997 [mps BWSD], s. 11.

mieszkali tu sami Polacy¹². Krytyczne momenty przeżyli mieszkańcy wsi w 1656 roku, kiedy to towarzyszący hetmanowi polnemu Wincentemu Gosiewskiemu w bitwie pod Prostkami Tatarzy, po zwycięstwie nad wojskami Prus Książęcych¹³, najechali na Wieliczki. Spalili kościół, domy pastora i diakona, szpital i prawdopodobnie całą wieś¹⁴. Nieznane są liczby zamordowanych ani wziętych do niewoli wiadomo tylko, że jeden z duchownych diakon Jan Gallini został wzięty w jasyr, a pastor Michał Gizewiusz uciekł. W Kukowie, Rosochackich, Krupinie, Wieliczkach, Jurkach, Baranach, Czuktach, Sokółkach i Kilianach-razem było zasiedlonych 71 włości, a pustych 243. Niemal wszystkie okoliczne wsie zobowiązane do szarwarku¹⁵ w folwarku książęcym w Sedrankach zostały zniszczone, dowiadujemy się o tym z rejestru z 1664 roku¹⁶.

Wkrótce po najazdach tatarskich na początku XVIII wieku Olecko i jego okolice dotknęła epidemia dżumy. Niemal całe miasto i wsie wymarły. Prawdopodobnie w samych Wieliczkach zmarło 69 osób, a w całej parafii 552 osoby¹⁷. Źródła podają, że w całym starostwie mogło zginąć prawie 10 tys. osób. Rozpoczęto więc nową akcję osiedleńczą sprowadzając tym razem ludność z samych Niemiec¹⁸. Wieliczki mimo tego dalej jednak były zamieszkałe przez osoby głównie pochodzenia polskiego. W 1833 roku z dzieci, które uczęszczały do szkół na terenie parafii ewangelickiej tylko 23 było Niemcami, a 613 Polakami, natomiast w 1890 roku z 4692 osób należących do parafii, 3979 osób było Polaka-

¹² *Historia*, <http://new.wieliczki.pl>, z dn. 15. 04. 2011 r.

¹³ Podczas wojen polsko-szwedzkich elektorzy pruscy, którzy byli pod lennem Polski, zwrócili się przeciw Koronie podpisując układy ze Szwedami i wraz z nimi najechali na Polskę „wtedy Polacy, chcąc zrobić dywersję na tyłach niemiecko-szwedzkich, wysłali do Prus Książęcych silny oddział sprzymierzonych Tatarów pod wodzą hetmana Gosiewskiego”. M. Orłowicz, *Ilustrowany przewodnik po Mazurach Pruskich i Warmii*, Olsztyn 1991, s. 30.

¹⁴ M. Toeppen, *Historia Mazur. Przyczynek do dziejów krainy i kultury pruskiej*, Olsztyn 1998, s. 226.

¹⁵ Szarwark (z niemieckiego) to początkowo przymusowe świadczenia ludności chłopskiej w dawnej Polsce, w robociznie, w XIX w. zamieniany na opłaty pieniężne, zob. *Nowa Encyklopedia Powszechna*, t. VI, red. G. Boguta, J. Kofman, B. Petrozolin-Skowrońska, Warszawa 1997, s. 167.

¹⁶ R. Demby, *Olecko. Czasy, ludzie, zdarzenia*, s. 56, 70.

¹⁷ S. Filis, *Dżuma na Mazurach i Warmii w latach 1708-1711*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 4(1960), s. 491n.

¹⁸ R. Demby, *Z dziejów ziemi oleckiej*, s. 32nn.

mi. W powiecie, Wieliczki były jedną z najbardziej polskich wsi. Mieszkańcy skutecznie przeciwstawiali się germanizacji, a nabożeństwa w kościele odbywały się w dwóch językach: polskim i niemieckim¹⁹. Duże znaczenie w obronie polskości odegrał również tutejszy pastor Jerzy Fryderyk Schrage, który protestował przeciw usuwaniu języka polskiego ze szkół na synodzie w Olecku²⁰.

Mimo opierania się przez miejscową ludność procesowi germanizacji ulegli oni jednak protestantyzacji, w 1838 roku w parafii Wieliczki było 2850 ewangelików, a tylko 183 katolików²¹.

W wieku XIX na terenie powiatu oleckiego zaczęły powstawać urzędy pocztowe, pierwszy w Olecku w 1860 roku, natomiast w Wieliczkach placówka pocztowa powstała już w 1870 roku²².

W 1914 roku rozpoczęła się I wojna światowa, wschodnia linia frontu ciągnęła się między innymi przez obszar Prus Wschodnich. Rosjanie wkroczyli na ziemie oleckie już w sierpniu 1914 roku, jednakże zostali szybko rozbici przez 8 armię marszałka Hindenburga oraz gen. Ludendorffa i jeszcze we wrześniu musieli się wycofać kierując się przez Wieliczki i Cimochy. Walki trwały później jeszcze w okolicach Cimoch i Raczek, więc zarządzono ewakuację powiatu. Szala zwycięstwa zaczęła przeważać na stronę Rosjan. W listopadzie znów nadciągnęli nad Olecko pozostając tu ponad 3 miesiące. W lutym 1915 roku w wyniku ciężkiej bitwy zimowej armia rosyjska została wyparta przez Niemców ponosząc ogromne straty. Świadczyć mogą o tym m.in. cmentarze wojenne, których najwięcej znajduje się na terenie parafii Wieliczki (w Wieliczkach, Sobolach, Norkach, Markowskich i w Nowym Młynie). Na obszarze całego powiatu w wyniku działań wojennych zginęło kilkaset osób, a uległo zniszczeniu półtora tysiąca różnych budynków. W samych Wieliczkach 14 lutego 1915 roku, czyli w czasie odwrotu Rosjan, zniszczone zostały: 19 budynków, kościół uszkodzono na skutek ostrzału artyleryjskiego, plebania wraz budynkami gospodarczymi spłonęły.

¹⁹ Z. Filipowicz, *Suwalki i okolice*, Warszawa 1984, s. 113; T. Chrzanowski, *Olecko w XXI wieku*, w: *Dzieje Olecka 1560-2010*, red. S. Achremczyk, Olecko 2010, s. 243.

²⁰ R. Demby, *Z dziejów ziemi oleckiej*, s. 48.

²¹ Tenże, *W straduńskiej puszczy. Z dziejów osadnictwa na ziemi oleckiej*, Olecko 1998, s. 80.

²² Tenże, *Z dziejów ziemi oleckiej*, s. 55.

Na pamiątkę tych tragicznych chwil w 1927 roku postawiono w Olecku pomnik ku czci poległych żołnierzy z I wojny światowej. Zażółtaczona, w 17 miejscowościach powiatu postawiono podobne pomniki²³. Mur kamienny otaczający dziś kościół w Wieliczkach jest właśnie pozostałością takiego pomnika poświęconego poległym w czasie I wojny 169 żołnierzom pochodzącym z parafii²⁴.

Podczas pobytu Rosjan na ziemi oleckiej wybudowana została w 1915 roku linia kolejowa Olecko-Cimochy-Raczkki ciągnącą się obok Wieliczek²⁵.

11 lipca 1920 roku zorganizowano na Warmii i Mazurach plebiscyt. Mieszkańcy musieli opowiedzieć się za przynależnością do Polski albo do Niemiec. Wynik jednak z góry był już przesądzony. Działająca propaganda, agresywne antypolskie wystąpienia bojówkarzy niemieckich, słaba świadomość narodowa Polaków mieszkających na Mazurach oraz powrót emigrantów z Zachodu specjalnie sprowadzonych na plebiscyt, doprowadziła do ostatecznego i miażdżącego zwycięstwa Rzeszy Niemieckiej²⁶. W samym tylko powiecie oleckim oddano 28625 głosów za Niemcami, a tylko 2 głosy za Polską: w Kleszczewie (parafia Wieliczki) oraz w Połomie²⁷. W wyniku takiego rozstrzygnięcia plebiscytu nasiliła się akcja germanizacyjna. W 1928 roku zmieniono nazwę miasta Margrabowa na Treuburg – grodu wiecznie oddanego Rzeszy. Także w ciągu kilku następnych lat nazwy wielu miejscowości w powiecie poddano germanizacji, również nazwę Wieliczek zmieniono na Wallenrode²⁸. W 1939 roku w Wieliczkach mieszkało 616 osób²⁹.

Warto również tu wspomnieć ostatniego urzędującego proboszcza ewangelickiego w tej parafii, Marienfelda Wenera. Słyszał on ze swoich antynazistowskich poglądów, za które był prześladowany przez gestapo

²³ Tenże, *Olecko. Czasy, ludzie, zdarzenia*, s. 155.

²⁴ *Szlakami Mazur Garbatych. Ziemia Olecka i okolice*, Olecko 2004, s. 18n.

²⁵ L. Mitkiewicz, *Bitwa zimowa na Mazurach*, Warszawa 1936, s. 1nn.; R. Demby, *Z dziejów ziemi oleckiej*, s. 57; Tenże, *Czasy, ludzie, zdarzenia*, s. 71nn.

²⁶ S. Achremczyk, *Historia Warmii i Mazur. Od pradziejów do 1945 roku*, Olsztyn 1992, s. 247-251.

²⁷ R. Demby, *Olecko. Czasy, ludzie, zdarzenia*, s. 153.

²⁸ J. Chłosta, *Olecko w latach 1914-1945*, w: *Dzieje Olecka 1560-2010*, red. S. Achremczyk, Olecko 2010, s. 351; A. Wakar, *Zarys historyczny*, s. 191; K. Krech, *Treuburg. Ein Grenzkreis in Ostpreußen*, Leer 1998, s. 32, 387.

²⁹ A. Wakar, *Zarys historyczny*, s. 191.

i więziony w Olecku. W 1939 roku wcielono go do wojska, a w 1942 roku ciężko ranny wrócił do Wieliczek. Po wkroczeniu Armii Czerwonej do Prus został zatrzymany i wywieziony na Syberię, do obozu w Kopiejsku. Po powrocie z niewoli osiadł w Dortmundzie, gdzie organizował spotkania z deportowanymi do Rosji oraz z dawnymi swoimi parafianami z Wieliczek³⁰.

Latem 1939 roku na terenie Prus Wschodnich zaczęły koncentrować się oddziały niemieckie w celu rzekomych manewrów, a także przygotowań do manifestacji patriotycznej w mauzoleum Hindenburga, koło Olsztyna. Tydzień przed rozpoczęciem działań zbrojnych przeciw Polsce znajdowały się tutaj wojska lądowe, lotnicze oraz pływające. Właśnie stąd nastąpiło uderzenie dwóch armii: Armii polowej gen. Georg von Kùhlera oraz 4. Armii gen. Heinza Guderiana. Okolice Olecka w początkowej fazie II wojny światowej były względnie spokojne, poza małym incydentem z nocy z 3 na 4 września, kiedy to oddział wojska polskiego złożony z około 80 ludzi wkroczył do Cimoch (gmina Wieliczki) i rzekomo dopuszczał się bestialskich zachowań (świadczy o tym propagandowy opis zdarzenia z 9 X 1939 roku w „Treuburger Zeitung”). Po chwili spokoju również i mieszkańcy tych ziem zaczęli odczuwać następstwa wojny, wielu młodych ludzi zaczęło wcielać do Wehrmachtu³¹. 16 października 1944 roku Armia Czerwona rozpoczęła atak na Prusy Wschodnie. W wyniku klęsk wojsk niemieckich zarządzono ewakuację powiatu. Ludzi zmuszano do wyjazdu nawet siłą, w Wieliczkach na stacji kolejowej został aresztowany mężczyzna, który wygłosił uwagę, że chce tutaj pozostać, bo tu się urodził i przeżył całe życie. 22 stycznia 31. Armia sowiecka weszła na teren powiatu od strony północnej i wschodniej. Wyzwolone zostały wtedy już m.in. miasto Olecko oraz sześć okolicznych wsi, wśród nich Wojnasy (należące do parafii Wieliczki). W kilka dni później wyzwolono cały powiat. Straty były ogromne. Rosjanie palili rabowali wsie³². Wycofujące się wojska niemieckie zaminowały szosy z Cimoch do Olecka, czyli również na pasie

³⁰ J. Chłosta, *Oleckie biografie*, w: *Dzieje Olecka 1560-2010*, red. S. Achremczyk, Olecko 2010, s. 351.

³¹ Tenże, *Olecko w latach 1914-1945*, s. 358-360.

³² R. Demby, *Ziemia Olecka w pierwszych latach po II wojnie światowej*, Olecko 1994, s. 7-16; E. Pióhunowicz, *Wyzwolenie*, w: *Olecko. Z dziejów miasta i powiatu*, s. 200nn.

prowadzącym przez Wieliczki i wycofując się wysadziły mosty na Ledze w Kleszczewie i Szczecinkach³³.

Od listopada 1945 roku rozpoczęła się nowa akcja osiedleńcza na ziemi oleckiej. Przybywała tu głównie ludność z okolicznych bardziej zniszczonych powiatów, osadnicy z województwa białostockiego i pomorskiego oraz przesiedleńcy w ramach akcji „Wisła” z 1947 roku. W 1948 roku w gminie Wieliczki mieszkało 2887 Polaków i tylko 104 Niemców.

W latach 1946-1947 na ziemi oleckiej, jak i w całym kraju nasiliły się ataki podziemia przeciw nowej władzy ludowej. W Wieliczkach zginęli dwaj funkcjonariusze Milicji Obywatelskiej Bronisław Machura oraz Jan Truchan (postawiono im pomnik w 1967 roku, ustawiony jest on przy drodze z Olecka do Raczek naprzeciw obecnego Urzędu Gminy w Wieliczkach)³⁴. W sierpniu 1945 roku utworzono w Wieliczkach stolicę gminy, szkołę podstawową oraz pierwszą w powiecie jednostkę ochotniczej straży pożarnej³⁵, a w 1962 roku erygowano tu oddzielną parafię rzymsko-katolicką³⁶.

Nazwa miejscowości

Nazwa wsi od czasu jej założenia do dzisiaj nie ulegała wielkim zmianom. Wieś nosiła nazwy: Weliczki, Wieliczki oraz zniemczone Wielitzken. W 1938 roku, jak wspomniano w pierwszym paragrafie, nastąpiła zmiana nazwy miejscowości na Wallenrode, od nazwiska urzędnika Wallenrodta. Pastor urzędujący w Wieliczkach w latach 1900-1933 Paul Kelch wyjaśnił nazwę Wieliczki pochodzącą od polskiego słowa *weliki* lub *wielki*³⁷. Nazwa jednak mogła też pochodzić od nazwiska rodowego Wieliczek³⁸.

³³ R. Demby, *Z dziejów ziemi oleckiej*, s. 68.

³⁴ Tenże, *Ziemia Olecka w pierwszych latach po II wojnie*, s. 21-37.

³⁵ Tenże, *Powiat olecki po II wojnie światowej*, w: *Ziemia olecka na początku XXI wieku*, red. J. Krajewski, W. Guzewicz, „Episteme” 36(2004), s. 86-88.

³⁶ Schematyzm Diecezji Ełckiej, Ełk 1994, s.162.

³⁷ D. M. Brozio, *Organizacja i dzieje*, s. 6; K. Krech, *Treuburg*, s. 387; R. Demby, *W straduńskiej puszczy*, s. 78.

³⁸ *Historia*, <http://new.wieliczki.pl>, z dn. 14. 04. 2011 r.

Dzieje i wystrój kościoła w Wieliczkach**Pierwotne kościoły, budowa i wygląd zewnętrzny obecnego kościoła**

W 1552 roku powstała w Wieliczkach parafia ewangelicka i wkrótce po jej założeniu wybudowano tu pierwszy kościół. Poświęcony został on w grudniu tego samego roku z chwilą objęcia urzędu proboszcza przez pastora Stanisława Rybińskiego³⁹. Został on spalony wraz z całą wsią podczas najazdu tatarskiego w 1656 roku, o którym wspomnianow pierwszym paragrafie. Nie wiadomo jak dokładnie wyglądał, wiadomo tylko, że był drewniany⁴⁰. W przeciągu dwóch lat został odbudowany. W drugą niedzielę adwentu 1674 roku zmiotł go wiejący z ogromną siłą huragan (prawdopodobnie wichura zerwała z niego dach i kościół groził zawaleniem, więc go rozebrano). Kościół ten również był drewniany, nie wiadomo jak wyglądał, z jego wyposażenia pochodzi ołtarz boczny z 1654 roku znajdujący się w obecnym kościele.

W 1674 roku przystąpiono do kolejnej odbudowy i nowa świątynia stanęła już w stanie surowym w 1676 roku. Postawiono ją wokół starych fundamentów umieszczając pod nią dwie krypty grobowe. Kościół poświęcił arcybiskup z Reszla, ówczesny zwierzchnik parafii ewangelickich w 1677 roku⁴¹. Świątynia ta przetrwała do naszych czasów jako najstarszy drewniany kościół na Warmii i Mazurach⁴² (obok świerkowego kościoła w Ostrymkole koło Prostek⁴³). Po II wojnie światowej świątynia została przejęta przez Kościół rzymsko-katolicki, poświęcił ją proboszcz parafii Gąski-Wieliczki ks. Edward Klejno 11 sierpnia 1946 roku. W 1949 roku rozpoczęto jej gruntowny remont, ponieważ w wyniku działań wojennych groziła zawaleniem. Poprawiono dach, wymieniono podwaliny pod prezbiterium. W 1959 roku zdjęto z dachu dachówkę⁴⁴,

³⁹ *Rocznik Diecezji Warmińskiej*, Olsztyn 1985 s. 333; D. Bogdan, *Olecko w latach 1560-1800*, s. 180.

⁴⁰ Akta Parafialne w Wieliczkach (dalej cyt. APW), *Kronika parafialna*.

⁴¹ K. Krech, *Treuburg*, s. 387; R. Demby, *W straduńskiej puszczy*, s. 80; AP, *Kronika parafialna*.

⁴² *Szlakami Mazur Garbatych*, s. 18.

⁴³ G. Ruszczyk, *Architektura drewniana w Polsce*, Warszawa 2009, s.490n.

⁴⁴ Dach pierwotnie był pokryty słomą jak większość mazurskich budynków w XVII wieku. W 1768 roku ze względu na wpływy atmosferyczne zamieniono słomę na dębowe gonty, a w 1797 roku dach pokryto dachówką w kształcie tzw. ogonów bobrowych. K. Krech, *Treuburg*, s. 387.

a zamieniono ją gontem, naprawiono fundamenty i wymieniono niektóre ściany usuwając grzyb. Świątynię oszalowano i odeskowano⁴⁵.

Kościół zlokalizowany jest w samym centrum Wieliczek przy ulicy Lipowej, na wzniesieniu, otoczony drzewami. Jest orientowany, jednonawowy z wydzielonym prezbiterium, posadowiony na fundamentach z kamienia łamanego oraz całego, nie obrabianego. Ściany świątyni zbudowane są z drewnianych modrzewiowych bali, o konstrukcji wieńcowej. Z zewnątrz budynek okryty jest szalunkiem z desek mocowanych do łąt, styki desek kryte listwami.

Świątynia przykryta jest dwuspadowym, jedno kalenicowym, wysokim dachem krytym gontem. W części zachodniej dostawiona jest do nawy wieża również drewniana oraz boczne kruchty od strony północnej i południowej, a także zakrystia przylegająca do prezbiterium od strony północnej. Kruchty nakryte dwuspadowymi daszkami, zakrystia dachem, który nakrywa całość budowli. Długość kościoła wraz z wieżą wynosi 31,80 m, szerokość 13,05 m, wysokość do kalenicy dachu wynosi 14,50 m. Kubatura wynosi 4143,02 m².

Elewacja zachodnia (fasada), jednoosiowa, symetryczna. Na osi nawy głównej usytuowana jest ponad 20 m wieża z kruchtą i głównym wejściem, drzwi drewniane, podwójne z charakterystycznymi kutymi, na kształt koni klamkami. Wieża trójkondygnacyjna, na planie kwadratu, węższa od korpusu, dobudowana w latach 1693-1694⁴⁶. Konstrukcja słupowo-ramowa, z zewnątrz okryta szalunkiem z desek mocowanych do łąt, styki desek zakryte listwami. W dolnej kondygnacji wieży wybudowano osiowo przebiegający korytarz, który posiada cztery wejścia: do nawy, na zewnątrz oraz dwa do bocznych przedsionków. Na ostatniej, trzeciej kondygnacji, najmniejszej z pozostałych umieszczone są na każdej ścianie po dwa kwadratowe prześwity. Wieżę wieńczy czterospadowy dach z iglicą, kulą, chorągiewką z datą 1676 oraz z krzyżem. Poszycie dachu z gontu bitego do łąt. Na wieży zawieszono dwa dzwony: jeden pochodzący z dawnej kaplicy protestanckiej w Cimochach z 1914 roku przywieziony do Wieliczek zaraz po II wojnie światowej oraz drugi poświęcony św. Janowi Chrzcicielowi z 1979 roku. Dawniej wisiały na niej dwa bogato zdobione dzwony, które odlane były w Królewcu: jeden z 1660 roku przez Michała Dormanna, drugi z 1762 roku odlany

⁴⁵ APW, *Kronika parafialna*.

⁴⁶ G. Ruszczyk, *Architektura drewniana*, s. 494.

przez Abrahama Seewerta, pierwszy z nich w 1943 roku został zabrany na potrzeby przemysłu wojennego, a drugi zaginął⁴⁷.

Elewacja boczna północna – trójosiowa. Okna prostokątne, wypełnione witrażem, na osi pierwszej i drugiej (licząc od zachodu) większe niż na osi trzeciej. Pomiedzy osiami pierwszą i drugą od zachodu dobudowana jest kruchta, na planie kwadratu, sięgająca dachem gzymsu świątyni. Na zewnątrz umieszczone są betonowe schody wejściowe. Ściany kruchty konstrukcji sumikowo-łatkowej. Z zewnątrz okryta szalunkiem z desek mocowanych do łąt, styki desek kryte listwami. Dach dwuspadowy o kalenicy prostopadłej do osi wzdłużnej kościoła. Poszycie dachu z gontu bitego do łąt. W kruchcie znajduje się boczne wejście do kościoła, drzwi drewniane, podwójne z charakterystycznymi kutymi, na kształt popiersi tatarskich klamkami. Pomiedzy osiami drugą, a trzecią (licząc od zachodu) dobudowana jest zakrystia, na planie prostokąta dostawiona do północnej ściany prezbiterium. Podpiwniczona, w piwnicy znajduje się nie czynna kotłownia, ze zniszczonym piecem z lat 20-XX wieku. W zakrystii wewnętrzna ściana wydziela przestrzeń na zejście do kotłowni od strony zachodniej. Zakrystia, oprócz drzwi do prezbiterium, posiada własne wyjście na zewnątrz w ścianie wschodniej, drzwi drewniane, pojedyncze. Umieszczone jest w niej również jedno okno w ścianie północnej, kwadratowe wypełnione białym szkłem.

Elewacja boczna południowa – czteroosiowa. Okna prostokątne, wypełnione witrażem, na osi pierwszej i drugiej (licząc od zachodu) większe niż na osi trzeciej i czwartej. Pomiedzy osiami pierwszą i drugą od zachodu dobudowana jest kruchta, na planie kwadratu, sięgająca dachem gzymsu świątyni wykonana analogicznie jak północna. Na zewnątrz umieszczone są betonowe schody wejściowe.

Elewacja wschodnia - prezbiterialna, trójosiowa. Okna duże, prostokątne wypełnione: na osi drugiej witrażem gomółkowym, na osi pierwszej (od północy) obrazowym, przedstawiającym Matkę Boską Niepokalanie Poczętą, na osi trzeciej witrażem przedstawiającym św. Maksymiliana Marię Kolbego⁴⁸.

⁴⁷ APW, *Kronika parafialna*; K. Krech, *Treuburg*, s. 387-390.

⁴⁸ Opis architektoniczny kościoła dokonany na podstawie: APW, Inwentaryzacja architektoniczno-konserwatorska drewnianego kościoła pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Wieliczkach, oprac. Piotr Kłoda, Zgierz 2006, s. 4-7; AWP, *Kronika parafialna*; K. Kelch, *Treuburg*, s. 387-390.

Kościół okala mur kamienny przykryty drewnianym gontem. Jest to pozostałość pomnika poświęconego poległym 169 żołnierzom podczas I wojny światowej, jak już wspomiano wyżej. Dawniej na przedniej części tego muru widniał napis w języku niemieckim LINSERN GEFALLENEN 1914-1918 (Naszym poległym) oraz nad nim duży kuty miecz. W 2006 roku dobudowano do wejściowej części istniejącego muru, podobnie stylizowane ogrodzenie kamienne wokół kościoła oraz grootę Matki Boskiej. Grota na wysokim cokole, również kamienna nakryta dwuspadowym daszkiem z gontu, wewnątrz, w prostokątnym, zakończonym półkoliście otworze polichromowana figura Matki Bożej wykonana z tworzywa⁴⁹.

Wystrój wnętrza

Zabytkowy wystrój wnętrza świątyni, mimo upływu kilku wieków, prawie w ogóle się nie zmienił. Kościół przeszedł wiele remontów, ale nie stracił swojego barokowego uroku.

W 1876 roku miała miejsce uroczystość 200-lecia istnienia kościoła, na obchody tego wydarzenia poddano go renowacji⁵⁰.

W 1927 roku z okazji 250 rocznicy budowy kościoła jego wnętrze znów odnowiono dzięki pracy wiernych i pastora Paula Kelcha⁵¹. Świątynia otrzymała wtedy nową polichromię wykonaną przez berlińskiego malarza Ernesta Freya oraz odnowione zostały: ambona, ołtarz główny, empory i organy⁵². Odkryto wtedy także, zakładając pod kościołem ogrzewanie dwie krypty z 23 trumnami z XVII wieku.

Po II wojnie światowej w latach 1949-1963 roku dokonano kolejnych remontów kościoła dzięki dotacji Ministra Kultury i Sztuki o wartości 200 000 zł.⁵³ Całkowicie zmieniono dekoracje malarskie całej świątyni, wykonali je plastycy z Białegostoku: Józef Lotowski i Jan Moczydłowski⁵⁴.

⁴⁹ AP, Kronika parafialna; K. Krech, *Treuburg*, s. 391; *Szlakami Mazur Garbanych*, s. 19; A. Szczucka, A. Bujak, *Domus Dei. Drewniane świątynie w Polsce*, Olsztyn 1998, s. 109.

⁵⁰ T. Chrzanowski, *Olecko w XIX wieku*, s. 321.

⁵¹ R. Demby, *Olecko. Czasy, ludzie, zdarzenia*, s. 71.

⁵² K. Krech, *Treuburg*, s. 387.

⁵³ R. Demby, *Ziemia Olecka w pierwszych latach po II wojnie*, s. 65.

⁵⁴ APW, *Kronika parafialna*.

W 1995 roku zamalowano farbą emulsyjną polichromię w prezbiterium dzięki staraniom ówczesnego proboszcza ks. Zdzisława Grabowskiego.

Od 2006 roku rozpoczęto nowe prace renowacyjne kościoła, odmalowano zniszczone w 1995 roku prezbiterium, a w 2009 roku pokryto nową polichromią cały kościół wraz z emporami dzięki dotacjom uzyskanym przez obecnego proboszcza ks. Antoniego Sawickiego. Prace trwają nadal i zostały rozszerzone również na ruchome elementy świątyni⁵⁵.

Wnętrze pseudobazylikowe z bocznymi emporami. Korpus kościoła, chór i aneksy boczne konstrukcji zrębowej, węglowej na jaskółczy ogon. W prezbiterium i nawie podłoga wykonana jest z płytek ceramicznych, przykrywa ona podłogę z cegły układanej bokiem w *jodelkę*.

Prezbiterium zbudowane na rzucie prostokąta, zamknięte trójboczną absydą. Połączone jest z nawą wspólną ścianą łuku tęczowego, z belką tęczową. W centrum prezbiterium znajduje się **ołtarz główny**⁵⁶, drewniany, architektoniczny, dwukondygnacyjny. Wykonany został przez Bildhauera Schoebela z Marggrabowa w 1708 roku. W predelli⁵⁷ znajdującej się nad mensą⁵⁸ umieszczone są gałązki palmowe i głowy aniołów. W polu głównym ołtarza znajduje się grupa ukrzyżowania: Chrystus na krzyżu, po jego prawej stronie stoi św. Jan, a po lewej Matka Boża. Ponad tą sceną wznoszą się chmury z siedmioma piorunami. Grupę ukrzyżowania flankują dwie pary kręconych, korynckich kolumn, wspartych na wysokich cokołach z bogatymi kapitelami. Z prawej strony pomiędzy kolumnami umieszczona jest rzeźba przedstawiająca św. Piotra z kluczami w ręku, zaś po lewej stronie postać św. Pawła z mieczem w prawej ręce i księgą w lewej. Nad Apostołami znajdują się muszle, a nad nimi belkowanie zakończone gzymsem, nad którym rozpięty jest łuk wspierający drugą kondygnację. W tej kondygnacji pomiędzy mniejszymi już kolumnami, w czworobocznym polu umieszczony jest Bara-

⁵⁵ Tamże.

⁵⁶ Ołtarz główny nie jest ustawiony idealnie w przedłużeniu linii środkowej nawy, ale o 50 cm w bok, ponieważ kościół dwukrotnie, stojąc, w tym miejscu został zniszczony. Uznano więc, że to miejsce nie podoba się Bogu i ołtarz ustawiono trochę w lewo w innym miejscu niż poprzednie. K. Krech, *Treuburg*, s. 388.

⁵⁷ Predella – przednia część podstawy ołtarza.

⁵⁸ Mensa – podstawa całej nastawy ołtarzowej, najczęściej w formie płyty ustawionej na nogach lub bloku bądź skrzyni wykonanej najczęściej z kamienia.

nek Boży otoczony czterema główkami aniołów. Najwyższy poziom ołtarza przedstawia napis w języku łacińskim „DEO OPTIMO MAXIMO” (Bogu Najlepszeemu Najwyższemu). Obie kondygnacje zdobione są rzeźbionymi w drewnie uszakami⁵⁹, które na dolnym poziomie zwieńczone są aniołami z rozłożonymi skrzydłami.

Nastawa ołtarza pomalowana jest w kolorze czarnym, dekorowana pozłacanymi oraz malowanymi w jednolitym kolorze cielistym i żółtym, kolumnami, postaciami oraz elementami dekoracji rzeźbiarskich. Obecna kolorystyka ołtarza pochodzi z lat 60-XX wieku, dawniej cały ołtarz był polichromowany i pozłacany. Obecnie prowadzona jest renowacja w celu przywrócenia ołtarzowi jego pierwotnego blasku⁶⁰.

W ołtarzu głównym znajduje się również dobrze zabezpieczone, drewniane tabernakulum w formie szafki dwudrzwiowej. Na drzwiczkach znajduje się płaskorzeźbiona dekoracja w formie napisu A i Ω (Alfy i Omegi). Ponad tabernakulum umieszczony jest baldachim wsparty na czterech, kręconych kolumnach. Całe tabernakulum jest pomalowane na kolor żółty z delikatnymi złoceniami. Zostało ono wykonane w 1950 roku przez artystów poznańskich, którzy dostosowali je do barokowego stylu ołtarza.

Obok ołtarza głównego znajduje się zabytkowa **chrzcielnica**, drewniana, w kształcie kielicha, na planie sześciokąta z miedzianą misą przykrytą dekorowaną pokrywą, w której na każdym rogu umieszczone są główki aniołów. Czaszę i pokrywę wieńczy kula z krzyżem. Cała chrzcielnica jest bogato zdobiona w rzeźbione dekoracje roślinne. Jej kolorystyka jest bardzo podobna do ołtarzowej, całość w tonie czarnym z malowanymi, żółtawymi, cielistymi i pozłacanymi dodatkami.

W prezbiterium umieszczona jest **ambona**, drewniana z baldachmem, znajdująca się na ścianie południowej tuż obok nawy. Powstała z fundacji pastora Michała Giżyckiego i jego małżonki Catariny von Prauswaldin. Świadczy, o tym znajdujący się w wewnętrznej stronie napis: „M.G. – CUP GEMAHLET ANNO 1712”. Bogato dekorowane drzwi, ponad którymi znajduje się ozdobne zwieńczenie z herbami fundatorów, prowadzą do wąskich schodów wiodących do korpusu ambony,

⁵⁹ Uszak – poszerzenie obramowania nastawy ołtarzowej najczęściej wykonane w formie elementów roślinnych.

⁶⁰ Opis dokonany na podstawie: APW, Opis prac badawczych drewnianego kościoła w Wieliczkach, oprac. Aleksander Nowakowski, Warszawa 1995, s. 3.

który wsparty jest na słupie. Podobnie jak drzwi również zaplecek i baldachim są zdobione rzeźbami i ornamentami. Na baldachimie ustawione są cztery anioły, dwa trzymające palmę pokoju oraz dwa dmuchające w trąby trzymane w ustach. W dekoracji ambony ciekawe są główki Tatarów przypominające ponure chwile najazdu tatarskiego. Podobnie jak ołtarz główny tak również kolorystyka ambony jest utrzymana w czarnych, żółtawych i złotych barwach.

W części prezbiterialnej kościoła znajduje się także **ołtarz boczny**, architektoniczny, dwukondygnacyjny ze zwieńczeniem. Znajduje się na północnej ścianie, po lewej stronie wejścia do zakrystii, naprzeciw ambony. Ołtarz pochodzi prawdopodobnie z 1654 roku z wyposażenia dawnego kościoła, który został zniszczony w 1674 roku przez wicherę, jego twórca jest nieznany. W części dolnej, na predelli namalowana jest scena Ostatniej Wieczerzy, której charakterystyczną cechą jest ubiór postaci we współczesne autorowi stroje. Po lewej stronie tego obrazu umiejscowione jest Zwiastowanie, a po prawej stronie Narodzenie Chrystusa. Nad nimi, w sztucznie zbudowanej kondygnacji umieszczona jest kopia obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej ozdobiona rzeźbioną dekoracją pochodzącą z ołtarza głównego oraz uszakami z ambony. Kopie tę namalowała Krystyna Orzechowska w 1959 roku. Drugą kondygnację wypełnia Grupa Ukrzyżowania. Rzeźbiony w drewnie Chrystus na krzyżu umieszczony jest na tle sceny malarskiej przedstawiającej modlące się pod krzyżem postacie Maryi i św. Jana. Po obu stronach tej sceny ustawione są dwie prostokątne kolumny zdobione cekinami połączone łukiem zamykającym całe scenerię. Nad samym łukiem, na ciemnej ramie znajduje się napis: „GVINE CHRYSSTUS PECCATO MUNDAT AB OMNI ET PENITUS IUSTOS EFFICIT ANTE DEUM ANNO 1654 RENOVATION – 1708” (Chrystus oczyszcza z grzechu świat i wszystkich czyni do głębi sprawiedliwymi, przed rokiem Bożym 1654 – odnowione – 1708). Ołtarz wieńczy trójkątny szczyt, w którym w owalu namalowana jest postać Chrystusa trzymającego w prawym ręku kulę ziemską z krzyżem.

Na najniższej części ołtarza, przed predellą, na środku ustawiony jest metalowy zabytkowy krucyfiks: na wysokim cokole ozdobionym elementami roślinnymi stoi krzyż z posrebrzaną figurą Chrystusa, pod nim wijący się wąż. Po obu stronach krucyfiksów ustawione są pozła-

cane świeczniki: na cokołach zdobionych girlandami⁶¹ umieszczone są postacie aniołów trzymających koronę świecznika. Świeczniki są darem Zofii i Leona Leśniewiczów z Kleszczewa z 1962 roku.

Nastawa ołtarzowa ciemna z malowanymi, podobnie jak w ołtarzu głównym gzymsami i listwami⁶².

W prezbiterium znajduje się także ołtarz posoborowy, drewniany stylizowany do ołtarza przed soborowego. Jest to stół wsparty na jednej kwadratowej podstawie. Całość lakierowana na ciemny brąz. Ołtarz jest darem dzieci pierwszokomunijnych z 2003 roku. W podobnym stylu, identycznie wykonana jest ambonka, umieszczona od strony południowej, jest ona darem dzieci pierwszokomunijnych z 2002 roku. Na północnej i południowej ścianie prezbiterium usytuowane są drewniane, zabytkowe ławki. Na ścianie południowej zawieszony jest duży obraz przedstawiający najazd tatarski na Wieliczki, wykonany techniką olejną na płótnie.

Naprzeciw głównego ołtarza umieszczony jest **chór muzyczny** z bocznymi emporami, wsparty na 10 filarach. Znajdujące się na chórze organy pochodzą prawdopodobnie z 1876 roku. Zostały one jednak zniszczone podczas I wojny światowej, odrestaurowane przez tego samego producenta organmistrza Nowaka z Królewca w 1920 roku⁶³. Obecnie organy nie funkcjonują.

Prospekt⁶⁴ organowy wsparty jest na balustradzie empory i tworzy trójdzielną kompozycję, której środkowa część z największymi, półkolistymi wysuniętymi piszczałkami jest wyższa od dwóch bocznych. Między trzema, dużymi zestawami piszczałek znajdują się dwa rzędy małych ustawione w linii prostej. Wszystkie piszczałki, zarówno od dołu jak i od góry zwieńczone są bogato rozczłonkowanymi gzymsami i ozdobionymi ornamentami o nieregularnej formie ze stylizowanymi muszlami i małżowinami. Te rzeźbione ornamenty wypełniają przestrzenie między

⁶¹ Girlanda – ornament wykonany w formie ozdobnego wieńca bądź wiązanki kwiatowej.

⁶² Opis dokonany na podstawie: APW, *Opis prac badawczych drewnianego kościoła w Wieliczkach*, oprac. Aleksander Nowakowski, Warszawa 1995, s. 3-8.

⁶³ *Szlakami Mazur Garbatych*, s. 18; K. Krech, *Treuburg*, s. 389n.; Opis dokonany na podstawie: *Opis prac badawczych drewnianego kościoła w Wieliczkach*, oprac. Aleksander Nowakowski, Warszawa 1995, s. 3-8.

⁶⁴ Prospekt – przednia część szafy organowej wykonana z ozdobnie ustawionych piszczałek oraz z elementów dekoracyjnych.

sekcjami piszczałek i tworzą po zewnętrznej stronie uszaki. Kolorystyka prospektu jest identyczna jak w ołtarzach i ambonie.

Na balustradzie bocznych empor i chóru umieszczone są przedstawienia czternastu **scen Męki Pańskiej** i pomiędzy nimi dekoracje roślinno-kwiatowe. Prostokątne tablice ze stacjami Męki Pańskiej to sceny namalowane na płótnie w technice olejnej, nabite na deski. Zostały one sprowadzone z Turośli Pruskiej w 1949 roku. Natomiast tablice z dekoracją roślinną to malowidła olejne malowane prosto na deskach. Wszystkie tablice wykończone są połączanymi listwami. Cała balustrada pomalowana jest farbą akrylową w błękitnym kolorze, a poręcze w pomarańczowo-czerwonym.

Pod chórem z organami, przy ścianie ustawione są po dwa z każdej strony osi nawy, drewniane, lakierowane duże konfesjonały z 1972 roku. Na każdym z nich powyżej drzwiczek wejściowych dla kapłana umieszczone są dwie daty 966 i 1966 na pamiątkę 1000-lecia chrztu Polski.

Nad prezbiterium i nawą jednolity strop płaski, deskowany wzdłuż, łączenia desek stropu kryją listwy. Plan nawy zbliżony do kwadratu z bocznymi pseudonawami wydzielonymi przez zaskrzynienie w przedłużeniu ścian prezbiterium. Oś prezbiterium nie pokrywa się z osią nawy. Zaskrzynienie nawy wsparte jest na 6 słupach. Rygle łączące słupy stanowią podparcie konstrukcyjne chóru. Wieżba dachowa storczykowa. Chór muzyczny z bocznymi emporami wsparty na ryglach słupów zaskrzynienia. W nawie znajdują się: wejście od północnej kruchty, wejście do południowej kruchty, wejście od wieży oraz z poziomego chóru wejścia na poddasz krucht. Wszystkie okna w kościele wypełnione są witrażami: 8 gomółkowymi i 2 obrazowymi pochodzącymi z 1978 roku⁶⁵.

Ławki odremontowane w 2009 roku pochodzą prawdopodobnie z czasów budowy świątyni, jest ich razem 28, po dwa rzędy w głównej nawie oraz przy ścianach, ponadto po kilka takich samych ławek na chórze oraz po cztery mniejsze w dwóch rzędach na przedzie⁶⁶.

Wnętrze kościoła zdbi **polichromia**. Obecna pochodzi z 2009 roku, wykonał ją Piotr Warzyński z Augustowa.

⁶⁵ Opis dokonany na podstawie: AP *Opis prac badawczych drewnianego kościoła w Wieliczkach*, oprac. Aleksander Nowakowski, Warszawa 1995, s. 3-8; APW, *Kronika parafialna*.

⁶⁶ APW, *Kronika parafialna*.

W prezbiterium pomiędzy witrażami namalowane są po dwie postacie, przedstawiające od północy: św. Mateusza, św. Marka, św. Łukasza i św. Jana pochodzą z 1876 roku, z czasów remontu na 200-lecie kościoła. Ewangeliści stoją na platformach w stylu klasycznym, ozdobionych esownikami oraz fryzem z „wolic oczek”, każda z tych postaci podpisana jest dwukrotnie w języku łacińskim: na platformie i na trzymanej w ręku Ewangelii. Pod nimi oraz pod oknami, wokół całego prezbiterium namalowany jest fryz z kremowych liści akantu⁶⁷ na ciemno błękitnym tle, jest to najstarsze malowidło w kościele i pochodzi jeszcze sprzed XIX-stulecia. Nad wszystkimi oknami w prezbiterium umieszczona jest także dekoracja w kształcie liści roślinnych, nad nią, na trzech ścianach zamykających prezbiterium namalowany jest feston⁶⁸ „podwieszony” na kółkach do belki pod sufitem.

W nawie, pod samym sufitem, nad emporami namalowana jest wici roślinna w kształcie różnych nieregularnych liści na jasno błękitnym tle. Pod zaskrzynieniem nawy umieszczone są podobne lecz trochę mniejsze wici również na jasnobłękitnym tle. Wszystkie ściany kościoła pomalowane są na kolor piaskowy, z wyodrębnieniem części dolnych, lamperii w kolorze bardziej wyblakłym oraz części konstrukcyjnych, belek malowanych ciemniej.

Strop pomalowany jest na kolor jasno piaskowy, ponadto umieszczone są na nim trzy koliste płyciny wzdłuż głównej osi kościoła. Namalowane są na nich symbole Trójcy Świętej, licząc kolejno od prezbiterium: oko Opatrzności Bożej – symbol Boga Ojca, dalej, w centrum kościoła baranek - symbol Chrystusa Zmartwychwstałego oraz nad chórem muzycznym gołębica- symbol Ducha Świętego.

Podczas przeprowadzanych badań na ścianach i suficie kościoła wyróżniono sześć warstw malarskich. Najstarsza, dekoracja barokowa usunięta została podczas remontu w latach 1926/27, jej szczątkowe elementy udało się zrekonstruować podczas renowacji prezbiterium w 2007 roku wykonanych przez konserwatora Dariusza Subocza z Torunia. Odkryto i zabezpieczono fryz z liśćmi akantu pod oknami. Dekoracja z 1927 roku, na całym stropie wykonano wtedy ornamenty w formie zwijających się wici roślinnych oraz wzdłuż osi kościoła trzy, duże roze-

⁶⁷ Akant – motyw dekoracyjny stylizowany w formie liści, wici roślinnej.

⁶⁸ Feston – motyw dekoracyjny wykonany w formie podwieszonych i zwisających po bokach elementów roślinnych.

ty z symbolami Trójcy Świętej, podwaliny, belki, słupy i filary ozdobiono marmuryzacją, a w prezbiterium wykonano imitację draperii w formie zygzaków zwieńczonych ozdobnym pasem z niemieckimi cytataми z Pisma Świętego, nad oknami wieńczącymi prezbiterium umieszczono dekorację w formie muszli, a nad nimi feston „podwieszony” na kółkach do belki pod sufitem. Polichromia ta została usunięta w 1959 roku.

Podczas remontu w 1959 roku przemalowano niemieckie dekoracje, aby nie przypominały ewangelickiej przeszłości świątyni i w 1963 roku dokonano kompletnego odmalowania nowej polichromii. Pozostawiono postacie Ewangelistów. Nowe malowidła były związane z historią Polski: na bocznych ścianach prezbiterium umieszczono sceny: na ścianie północnej ślubów Jana Kazimierza, a na południowej najazdu tatarskiego na Wieliczki. Na ścianach nad emporami wykonano napis: „*BOGURODZICA DZIEWICA BOGIEM SŁAWIENA MARYJA*” umieszczony na tle postaci w zbrojach. Strop udekorowano elementami ludowymi w formie kogutów, drzew, kwiatów, chat itp. namalowanych wzdłuż desek i listew okrywających sufit.

W 1994 roku ówczesny proboszcz zlecił miejscowym „fachowcom” zamalowanie istniejącej polichromii z 1963 i 1927 roku. Malarze zdążyli na szczęście pomalować, farbą emulsyjną na jednolity seledynowy kolor jedynie prezbiterium, ponieważ prace wstrzymał Wojewódzki Konserwator Zabytków.

W 2007 roku dzięki otrzymanym dotacjom poddano renowacji ściany i sufit prezbiterium, a w 2009 roku pokryto nową polichromią cały kościół, stylizując ją do barokowego wnętrza świątyni. Obecnie prowadzone są prace renowacyjne ołtarza głównego⁶⁹.

Zakończenie

Celem niniejszej pracy było ukazanie bogactwa przeszłości regionu oraz samych Wieliczek. Wieliczki mimo, iż są niewielką miejscowością, to historia ich nie oszczędzała. Wiele zawieruch wojennych i katastrof, których doświadczali tutejsi mieszkańcy niszczyły domostwa i świątynie. Mimo jednak wielu kaprysów natury i historii trwali oni tutaj pozostawiając po sobie niezatarte ślady kultury i sztuki.

⁶⁹ APW, *Kronika parafialna*; APW, *Program prac konserwatorskich dla polichromii ścian i stropu drewnianego kościoła pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Wieliczkach z XVII w.*, oprac. Eliza Buszko, Warszawa 2006, s. 13-15.

Mały, skromny, wiejski kościółek zbudowany w latach 1674-1676 jest właśnie pozostałością tych śladów. Świątynia w Wieliczkach jest cudem artystycznym, mającym wspaniałe rzeźby i polichromię. Kościół parafialny, który wznosi się w środku wsi był i jest chlubą nie tylko samych Wieliczek, ale i całego regionu. Swoim wystrojem przypomina katolickie świątynie, mimo protestanckich korzeni. Obiekt ten jest już unikatem na ziemiach Warmii i Mazur. Wznoszone w XVII i XVIII wieku na tych ziemiach drewniane kościoły w większości się nie ostały. Dotrwały do naszych czasów jedynie kościół w Wieliczkach oraz kościół w Ostrymkole.

Opisany kościół jest pomnikiem kultury sakralnej, świadectwem silnej wiary mieszkających tu ludzi, historią naszej parafii mimo jej protestanckich korzeni. Stanowi trwały element krajobrazu Wieliczek. To dziedzictwo nas zobowiązuje i naszym obowiązkiem jest zabezpieczać te wartości artystyczne i kulturowe by je przekazać przyszłości. Domaga się tego także prawo kanoniczne, które przypomina o otaczaniu szacunkiem miejsc i przedmiotów poświęconych służbie Bogu.

Literatura przedmiotu powyższej pracy nie została wyczerpana. Dzieje duszpasterstwa tej parafii wprawdzie zostały już prześledzone, ale można by prześledzić inne miejsca kultu. Wymaga to jeszcze oddzielnej i dokładnej rozprawy.

DIE GESCHICHTE DES ORTES UND DER KIRCHE IN WIELICZKI

Zusammenfassung

Wieliczki ist ein kleiner Ort in der Nähe von Olecko. Es wurde schon im Jahre 1540 als ein Mietsdorf gegründet. Obwohl Wieliczki seit sehr langem auf dem Gebiet Ostpreußens unter deutscher Herrschaft lag, lebten hier nur Polen. Im Laufe der Jahrhunderte kämpften sie um die Erhaltung ihrer Sprache und Bräuche, mit denen sie hierher als Einsiedler kamen. Sie wurden mit vielen Unglücken wie der tatarische Angriff oder der Zweite Weltkrieg und Naturkatastrophen wie Pest gekennzeichnet.

Die Kirche in Wieliczki ist ein besonders Denkmal der Vergangenheit, die sie übrigens auch nicht geschont hatte. Dieser Tempel ist eines der kostbarsten Denkmäler in Masuren, sie wurde 1676 gegründet. Hier befinden sich viele interessante Kunstschatze wie zum Beispiel der Hauptaltar aus dem Jahre 1708, die Kanzel aus dem Jahre 1712 oder der Seitenaltar aus dem Jahre 1654. Diese kleine Kirche aus Holz ist als einziges Gebäude im Dorf unverändert geblieben

und bildet ein lebendiges Buch über das Schicksal von Wieliczki. Dieser mit Gott erfüllte Platz zeugt bis heute von langjährigen christlichen: protestantischen und seit 1945 auch römisch-katholischen Wurzeln.

Diese Arbeit umfasst drei Kapitel. Das erste wurde der geschichtlichen Vergangenheit von Wieliczki und seiner nächsten Umgebung gewidmet. Das zweite Kapitel behandelt den Namen des Ortes, seine Provenienz und Veränderungen dar. Das letzte Kapitel hat die Pfarrkirche zum Hauptthema, stellt seine Geschichte, innere und äußere Ausstattung sowie die Renovierungsarbeiten dar.